

© Рібцун Ю. В. Використання ейдетичних методів і прийомів у навчально-виховній роботі вихователя логопедичної групи / Ю. В. Рібцун // **Иновационные технологии в социальной работе и образовании: отечественный и зарубежный опыт : сб. материалов Междунар. заочн. научн.-практ. конф. / под общ. ред. проф. Е. И. Зритневой. – Северо-Кавказский федеральный университет, институт образования и социальных наук, социально-психологический факультет, кафедра социальных технологий, лаборатория разработки и практики применения социальных технологий. – Ставрополь : СКФУ, 2014. – С. 287–293.**

**ВИКОРИСТАННЯ ЕЙДЕТИЧНИХ МЕТОДІВ І ПРИЙОМІВ
У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ ВИХОВАТЕЛЯ З ДІТЬМИ
ЛОГОПЕДИЧНОЇ ГРУПИ**

Рібцун Ю. В.

Ейдетика (від грец. εἶδος – вигляд), як один із напрямів психологічної науки, різнобічно досліджується широким колом учених багатьох галузей наукового знання (філософія, педагогіка, психологія, історія, теологія та ін.) і знаходить своє практичне застосування у різних сферах життєдіяльності людини. Ейдетичні методи та прийоми допомагають людині кодувати різні види інформації, так само як і інші методи – піктограм, метод Цицерона, метод М. В. Броннікова тощо.

Зокрема, метод піктограм (від лат. pictus – зображений, грец. γράμμα – запис) передбачає відображення важливих характерних рис предмета чи явища у схематичному вигляді. Метод Цицерона має додаткову назву – „система кімнати”, адже в ньому, щоб полегшити запам’ятовування певної інформації, слід її окремі частини уявно розміщувати в певному порядку в добре знайомій кімнаті. Метод М. В. Броннікова також має ще одну назву – „входження”, в якому, з метою запам’ятовування інформації, передбачене уявне потрапляння вглиб предмета, явища чи цілісної сюжетної картини.

Завдячуючи властивостям образної пам'яті, шляхом залишкового збудження зорового аналізатора, людина здатна, вже безпосередньо не сприймаючи певний предмет, відтворювати його образ, зберігаючи при цьому усі його риси, деталі чи навіть найменші складові. Саме ця фізіологічна основа стала підґрунтям ейдетики – такої навчально-ігрової розвивальної системи, яка покращує сприймання, швидко й невимушено зміцнює увагу та пам'ять різних модальностей, розвиває образне мислення та фантазію (Є. В. Антощук, П. П. Блонський, Л. С. Виготський, Г. Ебінгауз, Е. Йенш, О. Р. Лурія, І. Ю. Матюгін, Е. Менш, Г. Мюллер, О. Л. Пащенко, В. Урбанчич, К. Д. Ушинський, Ф. Шуман та ін.).

Ейдетичні методи та прийоми ґрунтуються на вмінні людини встановлювати ті чи інші види асоціацій.

Ми умовно класифікували ті *види асоціацій*, які використовуються у ейдетиці (Ю. В. Рібцун):

1. *За провідним аналізатором:*

- 1) зорові;
- 2) слухові;
- 3) рухові;
- 4) тактильні;
- 5) нюхові;
- 6) смакові.

2. *За певною ознакою схожості чи контрасту для одного з аналізаторів:*

1) для зорового аналізатора:

- а) за формою;
- б) за кольором;
- в) за величиною;

2) для слухового аналізатора:

- а) за характером ставлення до звукових сигналів (приємні, неприємні);
- б) за оформленням (звукові, словесні);

3) для рухового аналізатора:

- а) статичні;
- б) динамічні;
- 4) для тактильного аналізатора:
 - а) за характером ставлення до відчуттів (приємні, неприємні);
 - б) за формою;
 - в) за величиною;
 - г) за міцністю;
 - д) за вагою;
 - е) за температурою;
- 5) для нюхового аналізатора:
 - а)приємні;
 - б) неприємні;
- б) для смакового аналізатора:
 - а)приємні;
 - б) неприємні.

3. *За характером асоціаційного об'єкта:*

- а) реальні (предметні);
- б) уявні (фантазійні).

4. *За змістом:*

- а) необмежені;
- б) причинно-наслідкові.

5. *За рівнем розуміння:*

- а) індивідуальні;
- б) загальнозрозумілі.

Такий розподіл видів асоціацій є умовним, адже всі вони тісно переплітаються між собою. Розкриємо кожен із видів асоціацій і визначимо їх роль для всебічного, у т. ч. й мовленнєвого, розвитку дошкільників логопедичної групи.

Загальнозрозумілі асоціації – близькі досвіду та однакові для більшості учасників групи. Так, наприклад, вертикальна лінія, від якої в різні боки відходять

лінії під кутом близько 45°, для більшості дітей асоціюється з деревом. Завдяки асоціаціям у дошкільників удосконалюються мисленнєві операції аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення.

Індивідуальні асоціації пов'язані з суто індивідуальним досвідом і можуть бути не зрозумілими іншим. Наприклад, до слова „бабуся” виникає асоціація „зелений”, а пояснюється вона тим, що найкращим подарунком від бабусі став зелений дракончик, який і дотепер – улюблена іграшка хлопчика.

Необмежені асоціації виникають спонтанно та навіть не завжди усвідомлюються. На відміну від них *причинно-наслідкові асоціації* усвідомлені та взаємообумовлені, більш чіткі та зрозуміліші. Так, наприклад, до слова „червоний” дошкільники найчастіше називають такі лексеми: полуниця, вишні, порічки, адже саме для цих рослин червоний колір є природним.

Реальні асоціації пов'язуються з дійсно існуючим предметом, а ось уявні можуть породжувати зв'язок із якимось повністю фантазійним (наприклад, неіснуюча тварина) або збірним об'єктом (із окремими складовими чи рисами різних реальних предметів).

Зорові асоціації передбачають виникнення в уяві дитини певного зорового образу, що може бути обумовлено схожістю чи контрастністю предметів чи явищ за формою, кольором або за величиною. Такі асоціації сприяють розвитку зорового сприймання та допомагають дітям дошкільного віку запам'ятати літери (графічні зображення звуків у вигляді предметів, назви яких починаються на той самий звук, – наприклад, вигнута шия гусака, яка нагадує букву Г), а молодшим школярам навчитися швидше читати (за допомогою роботи зі словами-ізографами діти впізнають слова, записані літерами, розташування та форма яких нагадує зображення того чи іншого предмета).

Закріплюючи назви кольорів, вихователь може запропонувати дітям кольорові плямки, щоб визначити, з чим у них асоціюється той чи інший колір, розповідає про свої асоціації: червоний колір – вогонь, синій – річка або весняний струмок, жовтий – сонячний помічник, зелений – листячко тощо. У дітей це може бути *ягідка, помідор, перчик, море, небо, квіточка, кульбабка, сонечко, курчатко,*

травичка і т. п. Доцільно пропонувати дітям зображену на аркуші чорно-білу палітру, яку дошкільники заповнюють фарбами на свій смак, предметні зображення, котрі діти розфарбовують, використовуючи фарби зі своєї палітри, а згодом обґрунтовують свій вибір. Можна пропонувати дошкільникам як звичайні чорно-білі контурні предметні зображення, так і силуетні, пунктирні чи накладені одне на одне, що стимулюватиме розвиток зорового сприймання дітей.

Слухові асоціації пов'язані із виникненням певного приємного чи неприємного звуку (мовленнєвого чи немовленнєвого) або слова та можуть активно використовуватися з метою розвитку сенсорного і перцептивного рівнів фонематичного сприймання. Такі асоціації можуть виникати під впливом сприймання гри на музичних інструментах, різноманітних аудіозаписів (зокрема, природних, побутових чи ін. шумів), під час ігор із традиційними (барабан, брязкальце, дзвіночок тощо) чи нетрадиційними (скляні чи пластмасові ємності з різними наповнювачами) музичними іграшками.

Можна створювати цілі казкові історії, використовуючи слухові асоціації. Так, наприклад, вихователь пропонує дітям заплющити очі, щоб нічого не відволікало їх від сприймання, та починає відтворювати невеличкий ряд різних шумів. Кожен дошкільник уявляє при цьому щось своє, але близькі відтворюваним шумовим характеристикам відповіді дітей свідчать, що звуковий ряд було дібрано педагогом доступним для сприймання. Проте у будь-якому разі варто пам'ятати, що не так важливо відгадати, який саме звук звучав, головне – уявити той чи інший асоціативний образ. Так, одна дитина розповідає, що вона чула, як шурхотить осіннє листя, гримить грім і йде дощ, інша – як шумлять морські хвилі та гуде великий пароплав тощо.

Рухові асоціації передбачають виникнення в уяві статичного чи динамічного образу певної істоти (людини, звіра, птаха, комахи). Прийом перевтілення дає змогу дитині самостійно або з невеликою допомогою дорослого зобразити того чи іншого героя або навіть щось абстрактне – наприклад артикуляційний уклад того чи іншого звуку. Зокрема, дошкільник, зображуючи тілом звук [к], може присісти, обхопивши свої коліна та опустивши голову. Так він покаже артикуляцію звуку

[к], під час вимовляння якого кінчик язика опущений, а його корінь відсунутий назад.

Тактильні асоціації відкривають перед дошкільниками логопедичної групи великі можливості для уточнення знань про форму, величину, міцність, вагу, температуру, фактуру предметів, диференціацію приємних і неприємних відчуттів, які для кожного є суто індивідуальними. Можна використовувати тактильні таблички, кишеньки чи віконечка з різними видами матеріалів.

Нюхові асоціації в навчально-виховній роботі з дітьми слід використовувати дуже обережно, адже слід добре знати можливі алергени кожної дитини, бути впевненим, що той чи інший запах не викличе астматичної чи ін. хворобливої реакції. В навчально-виховному процесі можуть використовуватись аромомасла, рослини (у т. ч. й натуральні овочі та фрукти, трави, спеції) тощо.

Смакові асоціації до вподоби дітям, адже найчастіше вони приємні та „смачні”, проте й до них слід ставитись із обережністю, заздалегідь знаючи, наприклад, підвищену алергенність деяких харчових продуктів (наприклад, меду чи шоколаду). Особливо подобається дітям логопедичної групи гра „Смачні кольори”, в якій дошкільники не тільки автоматизують звуки, а й самостійно утворюють назву кольору (*слива – сливовий, вишня – вишневий, морква – морквяний, лимон – лимонний, абрикоса – абрикосовий, буряк – буряковий, малина – малиновий* тощо), відповідають на питання: „У кого ти взяв буряковий колір?” (*У буряка*). В кінці гри діти малюють „смачні” картинки.

Спільним запитанням педагога в роботі з будь-яким видом асоціацій є таке: „*Про що ти подумав (-ла)...*?”. В залежності від потрібного виду асоціації запитання продовжується дієприслівниками: „побачивши”, „почувши”, „відчувши”, „доторкнувшись”, а далі доповнюється назвою об’єкта, ознаки, дії чи явища. Наприклад, після запитання вихователя: „Про що ти подумав (-ла), доторкнувшись до цього віконечка?”, відповіді дітей звучали так: „Я подумала про свого ведмедика, якого мені подарували на День народження, тому що він так само м’який”, „Я подумав про великого кудлатого злого монстра”, „Я згадав, як я гладжу вдома свого улюбленого песика Рікі”, „Я подумала про татову шапку, бо

вона пухнаста”, „Я подумав про ведмедя з мультфільму про Машу, бо він теж лахматий” тощо. Як бачимо, такі відповіді дошкільників навіть з такого досить вузького виду асоціацій, як тактильні, можуть бути не тільки розвивальними в плані побудови зв'язних висловлювань, а й діагностичними з приводу оцінювання емоційно-вольових і моральних якостей дитини, її соціального оточення.

Цікавим видом роботи є одночасне поєднання кількох видів асоціацій. Наприклад, педагог може звернутися до дитини із пропозицією зобразити спочатку рухами, а згодом на папері звук [ч], або слово „жовтий”. Тоді дошкільник може, трохи нахилившись вперед, відвівши руки назад, стрибати по килимку як зелений коник, промовляючи *ч-ч-ч*, а потім намалювати поїзд, який рухається, відстукуючи в такт коліс цей же звук. Або стати на носочки, високо піднявши руки вгору із розчепіреними пальцями, а потім зобразити на папері жовтим олівцем чи фарбою ясне золотаве сонечко.

Такі види роботи є доступними для дітей логопедичної групи, адже у більшості з них провідною півкулею головного мозку в дошкільному віці залишається права, що якраз і відповідає за образи та уяву. Ігри-заняття перетворюються у захоплюючу подорож у країну знань і фантазії, в яких відсутні примус та нудьга.

Спираючись на певні знаки, схеми чи інші графічні позначення, дошкільникам значно легше оволодівати певною абстрактною чи чітко систематизованою інформацією.

Нами розроблено ряд ігор із використанням символів і схем [7], які допоможуть дітям швидше запам'ятовувати та відтворювати вправи артикуляційної гімнастики [2], вимовляти і характеризувати голосні та приголосні звуки [3, 4], вивчати вірші за піктограмами, розповідати казки чи невеличкі оповідання [1, 6], описувати предмети рослинного світу [5].

Дошкільники поступово здатні відходити від схем та символів-підказок і орієнтуватися вже на власний мовний досвід, самостійно встановлюючи причинно-наслідкові зв'язки. Зокрема, вихователь може читати дітям вірш, в якому згадуються різні „види” слів:

Безліч слів у нашій мові –
І всі різні, всі чудові!
Є велике слово „слон”,
А маленьке – „мишка”.
Є солодке слово „торт”,
А цікаве – „книжка”.
Є пухнасте слово „сніг”,
А веселе слово – „сміх”.
Кисле слово – це „лимон”,
А спортивне – „стадіон”...
Тож вивчаймо рідну мову,
Хай луна українське слово!

(Ю. Рібцун)

Після прочитання педагог може запитати дошкільників: „Як ви думаєте, чому слово „слон” велике, адже в ньому лише один склад? Які „швидкі”, „веселі”, „гіркі”, „червоні”, „м’які” і т. п. слова ви знаєте? Про що ви подумали, коли почули слово...?”. Такі запитання стимулюють дітей до міркувань і до розширення можливостей поглянути на той чи інший предмет із різних боків.

Педагог, використовуючи ейдетичні прийоми як цілісну спеціально організовану гру-заняття чи її частину, як окремий навчально-розвивальний або розважально-розвивальний елемент повсякденного життя, може надати дошкільникам максимальну свободу для творчості та самовираження, одночасної активізації різноманітних відчуттів кожної дитини зокрема. Саме під час таких „незвичних” видів роботи у дошкільника з’являється впевненість у власних силах, розкривається емоційність, бажання розповісти про свої міркування, обґрунтувати їх, користуючись при цьому чітким, фонетично, лексично і граматично правильним зв’язним мовленням.

Отже, застосування під час ігор-занять ейдетичних методів і прийомів допомагає вихователю через неповторний світ різноманітних образів сформувати мовленнєву полікомпетентність дітей, спонукає дошкільників до легкого та

невимушеного пізнання оточуючої дійсності, стимулює комунікативну активність, сприяє розвитку образного мислення, різних видів уваги та пам'яті, оптико-просторової орієнтації та уяви.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ой, весела в нас зима [текст] / упорядкув. Ю. В. Рібцун. – К. : Літера ЛТД. – 2010. – 64 с.
2. Рібцун Ю. В. Використання ігрових прийомів у розвитку артикуляційної моторики молодших дошкільників із ЗНМ / Ю. В. Рібцун // Дефектологія. – 2008. – № 1. – С. 11–13.
3. Рібцун Ю. В. Віршики, картинки, звуки для забави і науки. Фонетико-фонематична компетентність дошкільника (у двох частинах) [альбом для ігор-занять з дітьми 3–6 років]. – Х. : Видавнича група „Основа”, 2013. – 176 с. : іл. – (Серія „Мовленнєва полікомпетентність дошкільника”)
4. Рібцун Ю. В. Дидактична багатоваріативна гра „Чарівний будиночок” / Ю. В. Рібцун // Логопед. – 2012. – № 9 (21). – С. 33–36.
5. Рібцун Ю. В. У саду і на городі : дидакт. гра / Юлія Рібцун // Дошкільн. виховання. – 2000. – № 8. – С. 25.
6. Тищенко В. В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років : поради батькам [навч.-метод. посіб.] / В. В. Тищенко, Ю. В. Рібцун. – К. : Літера ЛТД. – 2006. – 128 с.
7. ЛОГО-АРТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.logoped.in.ua/>

В статтю представлена авторська класифікація видів асоціацій, використовуваних в ейдетиці, а також те методи і прийоми, які може застосовувати вихователь логопедическої групи в час ігор-занять з метою подолання мовних порушень у дошкільників.

Ключевые слова: ейдетика, вихователь логопедическої групи, діти з порушеннями мови.

The article presents the author's classification of associations used in the eidetic and the methods and techniques that can be used by educator speech therapy group during games-lessons to overcome speech disorders in preschool children.

Keywords: eydetika, educator speech therapy group, children with speech disorders.